

PAPARČIŲ APYLINKIŲ KULTŪROS PAVELDAS

OLIJARDAS LUKOŠEVIČIUS

OLIJARDAS LUKOŠEVIČIUS

PAPARČIŲ APYLINKIŲ KULTŪROS PAVELDAS

KAIŠIADORYS • 2015

UDK 719(474.5)
Lu 87

Redagavo Jūratė Lakštauskienė

Fotografavo Asta Sabonytė-Jankauskienė ir Saulius Jankauskas

Maketavo Saulius Jankauskas

Rėmėjas

LIETUVOS
KULTŪROS
TARYBA

Projekto organizatorius

Projekto partneris

Pratarmė

Kiekvienos vietovės kraštovaizdyje yra likę įvairių istorinių laikotarpių ar atskirų įvykių pėdsakų. Kultūros paveldas neatsiejamas nuo istorijos. Apie buvusios kultūros mastą ir vertę galima spėti tik iš to, kas šiandien likę. Kaip tik Paparčiuose buvo įsikūręs Kaišiadorių regiono unikumas – Paparčių dominikonų vienuolynas, tikėjimo, meno ir pažinimo židinys, per šimtmečius už storų mūro sienų sukaupęs nepaprastos vertės lobyną. Paparčių apylinkėse galime pastebėti įvairiausius kultūrinius fenomenus – bažnytkaimį, bajorkaimius, kaimus, viensėdžius, dvarus, bažnyčias, vienuolyną, parką, malūnus, keltus – amžių eigoje jie keitėsi ir išliko prisitaikydami, transformuodamiesi arba paliko tik griuvenas ar istorinių žinių fragmentus.

Domėtis Paparčių apylinkių senovės paminklais pradėta maždaug prieš šimtmetį. Pirmiausia specialistų dėmesys buvo atkreiptas į archeologinius objektus. 1928 metais Petras Tarasienka išleido vieną iš pirmųjų lietuviškų archeologijai skirtų knygų *Lietuvos archeologijos medžiaga*, kurioje aprašė Budelių piliakalnį, Rusių senovės gyvenvietę, Laukagalio akmenis. Prieškario metais pastebimas globėjishiškas požiūris į senovės paminklus, išskiriamos žymesnės ir lankytinos vietos. 1937 metų apklausa rodo, kad Žaslių valsčius (kuriam priklausė ir Paparčių apylinkės) išskirtiniais laikė Budelių *Skarbo* piliakalnį ir buvusio Paparčių dominikonų vienuolyno griuvėsius. Nuo 1940 metų prasidėjęs sovietmetis dešimtmečiams nutildė net kalbas apie vietinio palikimo saugojimą. Nors formaliai XX amžiaus 7-ame dešimtmetyje buvo pradėta vykdyti kultūros paminklų apskaita ir organizuotas besirūpinančių jų priežiūra institucijų ir etatinių darbuotojų tinklas, tačiau tai beveik neturėjo realios įtakos paminklų apsaugai ir tvarkymui. Įvairiais laikotarpiais atsirasdavo pavienių savavališkai kasinėjančių *juodųjų archeologų*, beprasmiškai ardančių archeologinių objektų kultūrinius sluoksnius. Didžiausias visų laikų praradimas Kaišiadorių regione yra 1649 metais įkurtas ir baroko stiliumi pastatytas Paparčių dominikonų vienuolynas su bažnyčia, kuriuos carinės Rusijos valdžia konfiskavo ir po 1863 metų sukilimo nugriovė.

Šiuo metu su valstybine kultūros paveldo apsauga susijusios institucijos Kaišiadorių rajone yra dvi – savivaldybės Kultūros ir paveldosaugos skyrius, kuris rūpinasi ir Paparčių apylinkių nekilnojamojo kultūros paveldo bei Kaišiadorių muziejus, kuriame kaupiamos kilnojamosios kultūros vertybės – didelę dalį jų sudaro Paparčių apylinkėse tyrinėjimų metu arba atsitiktinai aptikti radiniai.

Paparčių senovės gyvenvietė

Senovės gyvenvietės

Seniausius poledynmečio žmonių pėdsakus liudija akmens amžiaus gyvenvietės, kurių liekanų aptinkama didžiųjų Nemuno ir Neries upių ir ežerų pakrantėse. Slenkant tūkstantmečiams augo gyventojų skaičius, daugėjo ir gyvenviečių. Jų pėdsakų aptinkama prie Neries – Padaliuose ir Kmituose. Kmitų senovės gyvenvietė yra Neries terasoje, supama Našlėnų miško. Ji datuojama mezolitu (VIII tūkstantmečiu pr. Kr.–VI tūkstantmečio pr. Kr. pirma puse), čia randami laikotarpiui būdingi titnaginiai dirbiniai: rėžtukai, skaldytiniai, skeltės, nuoskalos. Gyvenviečių būta ir prie mažesnių upelių, pavyzdžiui, prie Žiežmaros upelio Paparčiuose. Čia kalvos viršuje

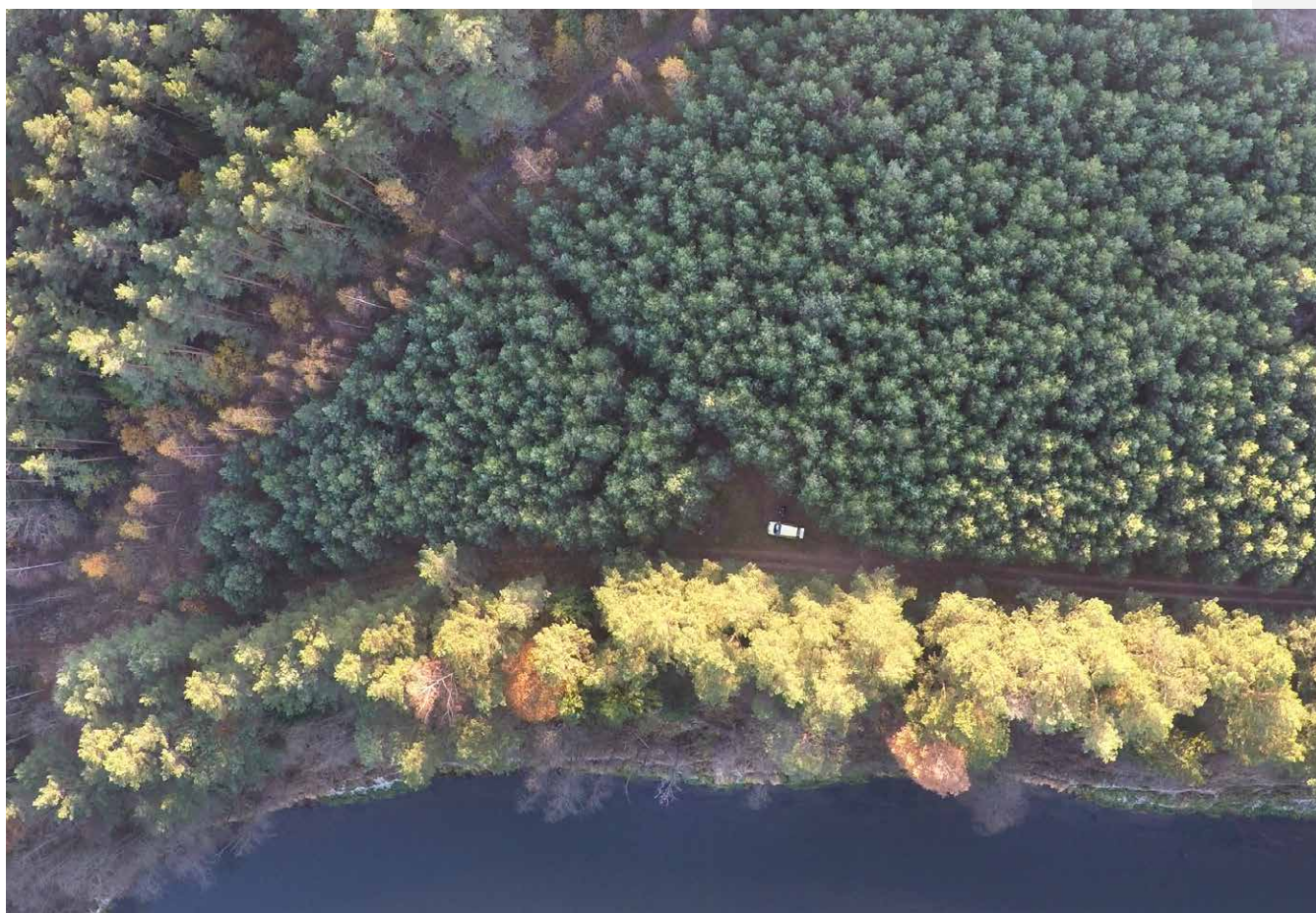

Akmeniniai kirviai su skylėmis kotui
(III-I tūkst. pr. Kr.) rasti Dainavos kaimo apylinkėse

išliko mezolito ir neolito laikotarpiuose buvusios gyvenvietės pėdsakai su titnaginiais dirbiniais ir lipdytos keramikos šukėmis.

Kmitų senovės gyvenvietė (kairiajame Neris krante)

Piliakalniai

Geriausiai kraštovaizdyje pastebimi archeologiniai objektai yra piliakalniai. Daugelis iš jų buvo įrengti I–II tūkstantmečio pradžioje ir buvo svarbūs gynybiniai ir administraciniai centrai. Tiesa, medinės pilys buvo nesunkiai įveikiamos, kartais jas sudegindavo ir patys gyventojai pasitraukdami, todėl laikui bėgant jos nebeteiko savo reikšmės ir sunyko. Buvusios pilies vietoje matyti tik žemės reljefe išlikusios įtvirtinimų liekanos – kalvos stačiais šlaitais, pylimai ir įdubos griovių vietoje. Kaišiadorių rajone žinoma esant arba buvus beveik 30 piliakalnių. Paparčių apylinkėse reikšmingos medinės pilys ankstyvaisiais viduramžiais buvo Budeliuose prie Neries, Paparčiuose prie Žiežmaros. Manoma, kad neramiais valstybės kūrimosi laikais pastaroji pilis buvo vienas iš gynybinių taškų pakeliui į senąją Lietuvos sostinę – Kernavę. Vienas iš įspūdingiausių regiono piliakalnių yra netoli nuo Paparčių – Budelių kaime. Budelių piliakalnį juosia Neries upės slėnis, iš šonų – Ravo upelis ir

gili griova. Šoniniai šlaitai statūs, apie 25–26 metrus aukščio. Pailga piliakalnio aikštelė 24x13 metrų dydžio, įtvirtinimus sudaro 3 pylimai ir 2 gynybiniai grioviai. Kraštovaizdyje dominuoja beveik 10 metrų aukščio pylimas, nuo kurio atsiveria įspūdingiausia Neries vingių ir pakrančių kalvų panorama. Vakarinėje piliakalnio papėdėje egzistavusi gyvenvietė užėmė apie 3 hektarų plotą. Pasak legendų, piliakalnyje esą paslėptas užburtas lobis (seniau vadintas lenkišku žodžiu *skarbas*), todėl jis ir tebevadinamas *Skarbo* kalnu. Panašios legendos pasakojamos ir apie kai kuriuos kitus piliakalnius. Beje, jau prieš šimtmetį rašyta, kad tokie pasakojimai jaudrindavo žmonių vaizduotę ir paskatindavo ieškoti užburtų lobių. Lobių ieškojimas buvo tarsi senovinis loterijos žaidimas, nors rasti *aukso puodą* nebūdavo jokios tikimybės. Blogiausia, kad savavališkai kasinėdami žmonės beprasmiškai ardydavo kultūrinį archeologinio objekto sluoksnį.

Budelių piliakalnis

 Kairiajame Žiežmaros upelio krante – Papiarčių piliakalnis, vadinamas Žydėkapiu

Papiarčių piliakalnis, vadinamas Žydėkapiu, įrengtas Žiežmaros upelio krante, jį juosia slėnis, tik vakarinėje pusėje susisiekia su aukštuma. Piliakalnio šlaitai statūs ir siekia 16–18 metrų aukščio. Piliakalnio aikštelėje arčiau Žiežmaros upelio supiltas maždaug 3,5 metro aukščio pylimas. Piliakalnis datuojamas I tūkstantmečiu – II tūkstantmečio pradžia. Archeologo Petro Tarasenkos manymu, šiame piliakalnyje stovėjo kryžiuočių metraščiuose

minima Papiarčių (*Paparczun, Paparten*) pilis. Jis užrašė pasakojimą apie tai, kad piliakalnyje buvo aukuras, kuriam kūrta amžinoji ugnis. Kitas pasakojimas yra apie tai, kad kadaise čia palaidotas rabinas su dvylika sūnų, o kapą žydai supylė kepurėmis, laikę šventu ir švenčių metu prie jo raudas raudėjo. Kai kurių tyrinėtojų nuomone, Žydėkapis buvo ne piliakalnis, o alkakalnis, ir buvo susijęs su religinėmis apeigomis.

Netoli piliakalnio, vadinamo Žydkapiu, kitapus kelio ir Žiežmaros upės, yra piliakalnis, vadinamas Pilies kalnu. Nors jame įtvirtinimų pėdsakų ir radinių nepastebėta, tačiau esama pasakojimų apie tai, kad ant šios aukštos kalvos kadaise stovėjusi medinė pilis, kurioje gyveno

kunigaikštis, o ant kalno vaidilutės kūrenusios ugnį. Nors daugelis tyrinėtojų manė, kad būtent čia ir stovėjusi Paparčių pilis, tačiau 2002 m. atlikti žvalgomieji archeologiniai tyrimai jokių pilies pėdsakų neaptiko.

Pilkapynai

Didelę dalį archeologinių paminklų sudaro pilkapynai. Pilkapiai – tai laidojimo vietos, žemės paviršiuje išsiskiriančios supiltais apvaliais kauburiais. Jie vadinami įvairiais vardais. Pavyzdžiui, Pakalniškių pilkapiai – *Totorių kapais* ir *Prancūzkapiais*, o Našlėnų – *Prancūzkapiais*. Našlėnų miške, netoli Kmitų kaimo, yra du pilkapynai. Pirmame pilkapinyje užfiksuoti 24 pilkapiai, išsidėstę keturiose grupėse (nuo poros iki beveik 10). Šių pilkapių sampilai yra 6–10 metrų skersmens ir iki 1,5 metro aukščio (dauguma apie 0,5–1 metro aukščio), juos juosia grioviai ir duobės. Nors šiuos pilkapius gyventojai vadina Prancūzkapiais, tačiau jie susiję ne su 1812 m. karu, o su I tūkstantmečio pabaigos – II tūkstantmečio pradžios laidojimais. Maždaug už 400 metrų nuo Našlėnų (Kmitų) I pilkapyno 1993 m. buvo atrasta dar pora pilkapių, kurie sudaro Našlėnų (Kmitų) II pilkapyną.

Pakalniškių kaime taip pat yra užfiksuoti du pilkapynai. Pirmajame – 10 pilkapių. Manoma, kad anksčiau šiame pilkapinyje buvo apie 30 pilkapių, nes prieškaryje dalis pilkapyno suardyta kuriantis ūkininko sodybai, statant pastatus, kasant bulviarūsius, ariant žemę. Tuo metu rasta žmonių kaulų, akmenų grindinių, išdėstytų vainiko pavidalu, kitų radinių. Vietiniai gyventojai šiuos pilkapius vadindavo Totorių kapais arba Prancūzkapiais. Pasakojama, kad juose palaidoti napoleonmečiu iš Rusijos besitraukiantys prancūzai. Nors tai irgi gali būti tiesa, tačiau patys pilkapiai supilti I tūkstantmečio pabaigoje – II tūkstantmečio pradžioje. Totorių kapų vardas gali būti siejamas su tuo, kad Pakalniškių kaime kadaise gyveno totoriai, stovėjo totorių mečetė. Maždaug už 100 metrų nuo Pakalniškių I pilkapyno yra Pakalniškių II pilkapynas, kuris anksčiau buvo laikomas senkapiu, tačiau po 2002 m. atliktų archeologinių tyrimų nustatyta, kad tai yra tarsi pirmojo pilkapyno tęsinys, o jo pilkapių sampilai išskleisti ariant. Jame I tūkstantmečio antroje pusėje – II tūkstantmečio pradžioje buvo laidojami sudeginti mirusieji.

Našlėnų (Kmitų) pilkapynas

Kapinynai ir senkapiai

Pilkapių kauburiai yra matomi kraštovaizdyje, tačiau dar yra senosios laidojimo vietos, kurios aplinkoje nėra pastebimos. Tai kapinynai ir senkapiai. Įsigalėjus krikščionybei mirusieji nebedeginti, tačiau dar iki XVII amžiaus buvęs paprotys dėti įkapes. Tokie viduramžių ir naujųjų laikų kapai vadinami *senkapiais*. Kaišiadorių rajone žinoma 11 senkapių. Paparčių seniūnijoje išlikusių senkapių yra Lalėnuose ir Krasnasiolkoje. Krasnasiolkos senkapis yra šalia kelio Žasliai–Paparčiai, tad važiuojant šiuo keliu gerai matosi maždaug 7 m aukščio ovali kalva stačiais šlaitais. Kalvelė anksčiau buvo ariama, ant jos buvo kasami bulviarūšiai, tad ilgainiui senieji kapai beveik sunaikinti. Tačiau gyventojų prisimenamas senkapis vadinamas Pakapiniu arba Kapinėlėmis bei rasti kaulai ir aprangos detalės tebeprimena čia buvusius kapus. Vienas iš pasakojimų vėlgi primena apie prancūzmetį ir čia palaidotus prancūzų karius, kurių kaulai plačiai išbarstyti ne tik Paparčių apylinkių, bet ir viso Kaišiadorių regiono pakelėse, laukuose ir miškuose.

Paparčių apylinkėse žinoma ir pora kapinyų – Lalėnuose ir Laukagalyje. Lalėnų gyventojų pasakojimuose kalbama apie čia laidotus prancūzus ir tai, kad kasdami žvyrą čia rasdavo žmonių kaulų, kitų radinių. 2002 m. atlikti archeologiniai tyrinėjimai atskleidė, kad čia buvo senosios kaimo kapinės, įkurtos neaukštoje kalvelėje. Vienas iš kapų, kuriame buvo rastas religinis medalionas, priskiriamas XIX a. viduriui.

Lalėnų kapinyne rastas medalionas (XIX a. vid.)

Kitas kapinyšas, apsuptytas Gamantos upelio versmių, yra Laukagalyje. Anksčiau buvo manoma, kad čia esanti maždaug 5 metrų aukščio kalva yra piliakalnis, vadintas Pavalių piliakalniu. Tačiau 2002 m. atlikti archeologiniai tyrimai parodė, kad čia yra XIII – XIV a. kapinyšas. Įdomu tai, kad žinia apie šiuos tyrinėjimus ir jų rezultatus plačiai pasklido ne tik Lietuvos, bet ir kai kuriose Latvijos informacijos priemonėse. Į Kaišiadoris skambino daugelio Lietuvos televizijų, radijo stočių žurnalistai. Tokio didelio susidomėjimo paslaptis buvo ta, kad kapinyšą tyrinėję archeologai prasarė, jog čia gali būti (ne, tikrai ne dėl to, kad rasta aukso skrynja, nes jų dar niekada nėra rasta)... palaidoti paskutiniai pagony. Iš tiesų, Laukagalio palaidojimų laikotarpis formaliai sutampa su krikščioniškų papročių įvedimu, tačiau tvirtinti, kad tai tikrai paskutiniai pagoniški kapai – būtų per daug drąsu. Dar įdomu tai, kad apie Laukagalyje užkastus lobius tarp vietinių gyventojų iš tikrųjų sklido kalbos. Pavyzdžiui, pasakojimą apie piliakalnyje užkastus pinigus 1935 m. užfiksavo Paparčių mokyklos mokytojas Jonas Jakštas, išgirdęs tai iš Laukagalio gyventojų Aleksandro Perednio. Dar mokytojas užrašė tokį pasakojimą:

„Kartą pro Pavalių piliakalnį jojęs bernas naktigonij. Mato – ant kalno ugnelė dega. Užjoja. Šaukia naktigonius. Nieko arti nėra. Rytą bernas, susišaukęs naktigonius, apžiūrėjo ugniavietę. Jokių žymių nebuvo: nei malkų, nei pelenų, nei nudegusios žolės. Spėja, kad tai pinigai degė“.

Archeologai 2002 metų tyrimų metu rado tik vieną nesuardytą kapą. „Paskutinis pagoniškasis“ kapas buvo įrengtas taip: maždaug 60 centimetrų gylyje iškastoje maždaug pusės metro skersmens duobėje išbarstyti deginti kaulai ir įkapės, maždaug 20 centimetrų gylyje kapą dengė išplūktas molio sluoksnis, o iš vakarinės pusės išliko ir akmenų vainiko puslankis. Kape rastas geležinis peiliukas, skustuvas, vinutė ir žiestos keramikos šukių. Šios „paskutinių pagonių“ įkapės dabar saugomos Kaišiadorių muziejuje, nes ankstesniais metais, kai dar nebuvo įkurtas muziejus Kaišiadoryse, radiniai patekdavo į kitus Lietuvos muziejus arba tiesiog pasimesdavo radusiųjų lentynose ir atmintyje. Kituose suardytuose kapuose rastas geležinių žąslų fragmentas, apkalas, sagtis, žalvarinis žiedas, žvangučiai, apyrankės, segės. Kaip ir beveik kiekvieną senąjį kapinyšą Laukagalį lydi legenda apie čia palaidotus prancūzus, kurie traukdami iš Rusijos sumetė ginklus į vieną krūvą, o tada kepurėmis sunešė žemes ir taip supylė kalvą paslėpė ginklus nuo priešių. Tai rodo begalinę liaudies fantaziją ir kūrybingumą, nes tikrovėje išsekę prancūzų kariai traukėsi 1812 m. žiemą, spaudžiant beveik 30 laipsnių šalčiui, siaučiant ligoms, badui ir nuolat gindami nuo puolančių priešių...

Žvangutis

Skustuvo fragmentas

Žiedas praplatinta priekine dalimi

Įtvieriamojo peilio fragmentas

■ Žąslų fragmentas

Kapinynas Laukagalyje

Mitologiniai akmenys ir alkakalniai

Su pagonybės reliktais susiję ir mitologiniai akmenys, kurie išsiskiria iškaltais ženklais, nejprasta forma. Kaišiadorių rajone yra žinoma 11 mitologinių akmenų. Už poros kilometrų nuo Budelių piliakalnio esančiame Laukagalio kaime yra mitologinis akmuo, dar vadinamas *Didžiuoju*, *Aukuru* arba *Velnio sostu*. Jo ilgis yra daugiau kaip 5 metrai, plotis – daugiau kaip 4 m, o aukštis – apie 2,3 metro. Aukščiausioje akmens dalyje yra išgludintos 7 duobutės, kurių išsidėstymas primena Didžiųjų Grįžulo

Ratų žvaigždyną. Akmens pakraštyje iškalti trys 10–12 centimetrų pločio grioveliai. Kalbama, kad akmuo yra senovinis aukuras, aplink kurį augęs ąžuolynas. Žmonės prisimena dar ir XX amžiaus pradžioje buvusį ąžuolyną, iš kurio šiandien tebestūkso vienintelis ąžuolas, ir tas pats, deja, prieš keliolika metų nudžiūvęs. Laukagalio akmuo su iškaltomis duobutėmis ir grioveliais tyrinėtojų yra laikomas senojo pagonių tikėjimo apeigų vieta, reprezentuojančia visos Lietuvos analogiško tipo šventvietes.

Laukagalio akmuo, vadinamas Didžiuoju

Laukagalio kaime, šaltiniuotame raiste netoli Čiuladų sodybos, yra dar vienas mitologinis akmuo. Jo ilgis daugiau kaip 2 metrai, o viršuje yra apie 20 cm ilgio ir 8 cm pločio įduba, primenanti pėdą, todėl akmuo ir vadinamas „su pėda“. Šią „pėdą“ kai kurie pasakojimai sieja su Švč. Mergele Marija, kiti su žmogaus pėda. Pakalniškių kaime yra akmuo, vadinamas „su Dievo pėdomis“, už poros dešimčių metrų nuo jo ir šaltinis. Ant akmens yra įdubimai, primenantys kojų pėdų įspaudus. Žmonės pėdas akmenyje pastebėjo tik tada, kai traktoriaus akmuo buvo išverstas į paviršių. Apie akmenį pasakojamas padavimas: „Kai Dievas tvėrė žemę, akmenys buvo minkšti. Vaikščiodamas po žemę, jis atsistojo ant to akmens. Taip ir liko pėdos“. Netoliese esančio šaltinio vanduo buvo labai švarus. „Žmonės juo prausdavosi veidą, akis, ir jo vandenį laikė stebuklingu, nes po apsiprausimo visą dieną būdavo gera nuotaika. Šis šaltinis dar įdomus tuo, kad teka iš rytinės pusės, kai visi kiti šaltiniai šiose vietose išteka iš pietinės pusės“.

Laukagalio akmuo „su pėda“

Mitologiniams objektams priskiriami ne tik akmenys ar šaltiniai, bet ir kiti objektai, dažniausiai tai yra alkakalniai. Ties į Nerį įtekančiu Aukupio upeliu Mičiūnų kaime yra alkakalnis, žmonių vadinamas Kaukalniu, Kaukaru. Pasakojama, kad šioje vietoje vaidendavęsi, girdėdavęsi bildesys, „terškinimas, lyg akmuo in akmeną“, pasirodydavo „karvė ne karvė, žmogaus lyg pavidalas, o [...] kanopos, tokios kaip arklio, ir terška“. Pasakoma ir tai, kad šioje vietoje žmonės matė pasirodžiusią Švč. Mergelę Mariją.

Panerių akmuo

Dainavos dvarvietė

Dvarai

Kaišiadorių rajono teritorijoje suskaičiuojama beveik šimtas anksčiau egzistavusių dvarų ir palivarkų. Dauge-lio jų sodybos sunyko ne tik dėl feodalinės žemėvaldos irimo, bet ir dėl kitų nepalankių istorinių sąlygų – žemės reformų, dvarininkų represavimo, sovietmečiu vykdytos kolūkinės kolektyvizacijos. Todėl buvusių dvarų ir pali-varkų vietose dabar dažnai belikusi buvusio dvaro parko alėjos ir griūvančios sovietmečio fermos simbiozė. Tai galime matyti Dainavoje. Buvusių dvarų buvimą neretai teliudija ariamoje žemėje randami buitinės ir statybinės

keramikos fragmentai. Dainavos dvaras istoriniuose šaltiniuose minimas jau nuo XVI amžiaus. Be to, vienu metu būdavo net keli skirtingiems savininkams priklausę dvarai. Pavyzdžiui, XVI a. – totorių ir Tolvaišos dvarai, XVIII a. – Senkovskių, XIX a. – Žilinskių, vėliau Skaržinskių. 1925 m. Dainavos dvaras, tuo laiku priklausęs Šumkaus-kams, buvo išdalintas ūkininkams paliekant savininkams tik apie 80 ha. 1940 m. dvaras iš Šumkauskų nacionali-zuotas, o savininkai 1941 m. ištremti į Sibirą.

Buvęs Paparčių dominikonų vienuolynas

Pirmoji bažnyčia Paparčiuose žinoma nuo XVI amžiaus pradžios. Nuo XVII amžiaus vidurio jos istorija susijusi su įsteigtu dominikonų vienuolynu, tapusiu Paparčių gyvenvietės ekonominio ir kultūrinio gyvenimo ašimi. 1649 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdėninkas Stanislovas Beinartas fundaciniu raštu Paparčiuose įkurdino dominikonus ir dovanojo jiems dvarą su visais ūkiniais pastatais ir žeme. Iki 1670–1680 m. buvo pastatytas klasikinis, konvento tipo dviejų aukštų vienuolynas su trimis korpusais, vidiniu kiemu bei jį supančiu koridoriumi. Prie vienuolyno šono pastatyta bažnyčia. Už mūrinės tvoros trimis eilėmis išdėstyti stovėjo ūkiniai pastatai, augo didelis sodas. Po 1863 m. sukilimo, vienuolius apkaltinus rėmus sukilėlius, vienuolynas buvo uždarytas, pastatai perduoti carinės Rusijos kariuomenės pėstininkų batalionui. Po kelerių metų

kareiviai iš vienuolyno išsikraustė, pastatus palikdami tuščius. Tik 1891 m. jie perduoti žydams, kurie juos išardė po plytą ir pardavė. Vienuolyno pastatai užėmė apie 2130 m², bažnyčia – 629 m² plotą, o visas vienuolyno kompleksas – apie 3685 m² plotą. Iki mūsų dienų iš didingo vienuolyno ansamblio išliko tik mūrinių vienuolyno vartų dalis ir už kelio stovinti buvusių kapinių koplyčia, kurioje išliko vėlyvojo baroko stiliumi sukurta sieninė tapyba. Vartai pastatyti iš plytų, išorėje tinkuoti. Vartų plotis 8,6 m, aukštis – 8 m. Rekonstrukcijų metu 2,34 m pločio vartų anga buvo užmūryta. Mažųjų vartelių vietoje iškirstas langas, nukapotas sandriukas. Beveik prieš šimtmetį prie išlikusių vartų pristatytas medinis priestatas. 2005 m. vienuolyno teritorijoje pastatyta varpinė su varpu.

Buvusio Paparčių dominikonų vienuolyno vartai

Koplyčia

1999–2004 m. buvusio vienuolyno teritorijoje vyko archeologiniai tyrinėjimai. Rasti radiniai (kokliai, plytos ir čerpės, grindų plytelės, indų šukės ir kiti) buvo perduoti Kaišiadorių muziejui.

Plokštinių kokių fragmentai (XVII a.)

Antkapinės plokštės fragmentas

Lėkštės fragmentas (XVIII-XIX a.)

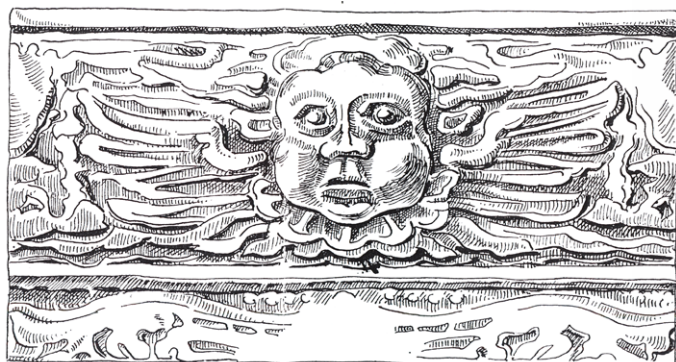

Koklio rekonstrukcinis piešinys

Plokštinių kokių fragmentai (XVII-XIX a.pr.)

■ Koklio rekonstrukcinis piešinys

■ Karnizinių koklių fragmentai (XVII-XIX a.pr.)

■ Plokštinių koklių fragmentai (XVII-XIX a.pr.)

Paparčių bažnyčia

1915–1916 m. papartiškiai atkūrė savo parapiją, 1916 metais jau kitoje vietoje pastatė medinę Paparčių bažnyčią, kurios interjere pritaikyti senieji buvusios dominikonų bažnyčios dekoru elementai. Moderno stiliaus bažnyčios projekto autorius – architektas Antanas Filipovičius-Dubovikas. Bažnyčios statyba rūpinosi pirmasis atkurtos parapijos klebonas kun. Jurgis Žimkus. Didžiajame altoriuje yra malonėmis garsėjantis XVII amžiuje sukurtas paveikslas *Švenčiausioji Mergelė Marija Snieginė*, virš kurio pakabinti senieji šio paveikslo

aptaisai. Bažnyčioje – senosios XVIII amžiaus baroko stiliškos medinės skulptūros „Jėzus prie stulpo“ ir „Nukryžiuotasis“, taip pat dominikonų šventųjų Dominyko, Tomo Akviniečio skulptūros ir kitos meistrų profesionalų sukurtos skulptūros. Dauguma įdomiausių dailės kūrinių Kaišiadorių rajone saugoma bažnyčiose. Bažnytinėje tapyboje vyrauja mariologinė tematika. Toks pavyzdys yra ir centriniame altoriuje esantis paveikslas *Švenčiausioji Mergelė Marija Snieginė*.

Švč. Mergelės Marijos Snieginės paveikslas ir jo aptaisai

Dažniausiai matomi auksakalystės pavyzdžiai yra liturginiai bažnyčių daiktai – monstrancijos, komuninės, kielikai, žvakidės, paveikslų aptaisai ir kiti dirbiniai iš

tauriųjų metalų. Daugelis jų pagaminti Vilniaus meistrų dirbtuvėse, keletas – Prancūzijoje.

Bažnytiniai drabužiai naudojami pagal ypač seną tradiciją, atėjusią iš senovės Romos laikų ir nusistovėjusią viduramžiais. Liturginių drabužių visumą sudaro – sutana, arnotas, kapa, alba, dalmatika, manipulas, palė, stula ir kiti. Liturginės tekstilės iš prancūziškų šilkinų audinių yra išlikę nuo XVII–XVIII amžių. Tačiau daugiausia bažnytinių apdarų pasiūta iš XIX amžiuje austų rusiškų audinių, kaišytų aukso ir sidabro spalvos metalizuotais siūlais, puoštų dekoratyviu siuvinėjimu. Bažnytinėje aprangoje subtiliai atsispindi krikščionių religinė simbolika, dvasininkų rangai.

Varpais seniausiais laikais būdavo perduodami signalai, tačiau šiais laikais jie įprastai tenaudojami bažnyčiose ir būna pakabinti aukštai bažnyčių bokštuose arba atskiruose statiniuose. Nedaug varpų, pradėjusių savo gyvenimą dabartinėse Kaišiadorių apylinkėse, yra išlikę. Kai pavyzdį galima paminėti 1669 metais vieno žymiausių varpų liejiko Jono Delamarso Paparčių dominikonų vienuolynui nulietą varpą, kuris po 1863 metų sukilimo buvo konfiskuotas, o per 1915 metų karą išvežtas į Rusiją. Tuo pačiu laiku į Rusiją išgabenti ir Kaišiadorių, Kruonio, Žaslių, Darsūniškio ir kitų bažnyčių varpai, kurie dažniausiai buvo nulieti Lenkijoje ar Vokietijoje. Prie buvusio dominikonų vienuolyno 2005 m. pastatyta nauja varpinė su varpu, kurį padovanojo Vokietijos katalikai.

Koplytėlės ir kryžiai

Eiriogalos koplytėlė

Šešonių koplytėlė

Koplytėlės buvo statomos ne tik kapinėse, šventoriuose, bet ir prie sodybų, aikštėse, pakelėse. Nors Lietuvoje labiausiai paplitusios medinės koplytėlės, tačiau Kaišiadorių rajone daugiau išlikę mūrinių. Mūrinė koplytėlė Šešonyse išliko nenugriauta netgi sovietmečiu. Jų pastatymo ir išlikimo istorijos yra skirtingos. Pavyzdžiui, Eiriogalos koplytėlę 1930 metais (kurie visoje Lietuvoje minėti kaip Vytauto Didžiojo jubiliejaus metai) pastatė kaimo šauliai. Tai liudijo įrašai koplytėlės šone: *1930 Vytauto Didžiojo metų liepos 9 d. ir D. L. K. Vytautui Didžiajam 500 metų mirties sukaktuvėms paminėti*. Be to, jos šonuose buvo pritvirtintas Vytauto Didžiojo bareljefas, Lietuvos herbas, Švenčiausiosios Mergelės Marijos ir Jėzaus Kristaus paveikslai. Deja, 1964 metais, kai sovietinė valdžia visuotinai naikino Lietuvos valstybingumą arba katalikybę liudijančius paminklus, buvo nugriauta ir Eiriogalos koplytėlė. Vietinių gyventojų iniciatyva ji atstatyta iš karto po nepriklausomybės atkūrimo 1990 metais.

Kryžiai yra dažniausi memorialiniai krikščionių paminklai, statomi panašiose vietose, kaip ir koplytėlės. Kryždirbystės tradicija apima ne tik kryžiaus sukūrimą ir pastatymą, bet ir jo pašventinimo bei pagerbimo apeigas, puošimo papročius. Daugumą kryžių sukūrė savamoksliai kūrėjai. Gausiausiai dekoruojami mediniai kryžiai. Paparčių apylinkėse esantys kryžiai išliko nuo seno, dalis buvo atstatyti Atgimimo metais arba pastatyti naujai.

■ Našlėnų kryžius

Tradicinė architektūra Paparčių bažnytkaimyje

Kaišiadorių rajonas pagal tradicinės kaimo architektūros požymius priskiriamas Vakarų Aukštaitijos (arba Vidurio Lietuvos) etnografiniam regionui, kuris iš dalies sutampa su gyvenamojo namo pavadinimo *gryčia* paplitimo arealu. Kokių nors tipinių pastatų nėra, nes skirtinga gyvenviečių – bažnytkaimių, bajorkaimių, kaimų ar viensėdžių – struktūra klostėsi istoriškai kaip ir visoje Lietuvoje. Sodybų ir pastatų dydis ir išorė priklausė nuo šeimininko socialinės padėties ir turtinių galimybių. Šie du dalykai buvo iškalbingi ir neatsiejami vienas nuo kito. Pastatai teikė informacijos apie savo šeimininką – pagal pastatus buvo galima spėti, iš laisvųjų ar baudžiavinių valstiečių, iš smulkių ar vidutinių bajorų kilęs buvo šeimininkas. Kaimo architektūrinį vaizdą ypač veikė žemės reformos. 1922 metais prasidėjusi Žemės reforma absoliučią daugumą Kaišiadorių apylinkių gatvinių kaimų išskirstė į viensėdžius. Tačiau naujosios statybos išsaugojo tradicinės architektūros tęstinumą. Tradicinės architektūros pastatų išliko ir Paparčių bažnytkaimyje.

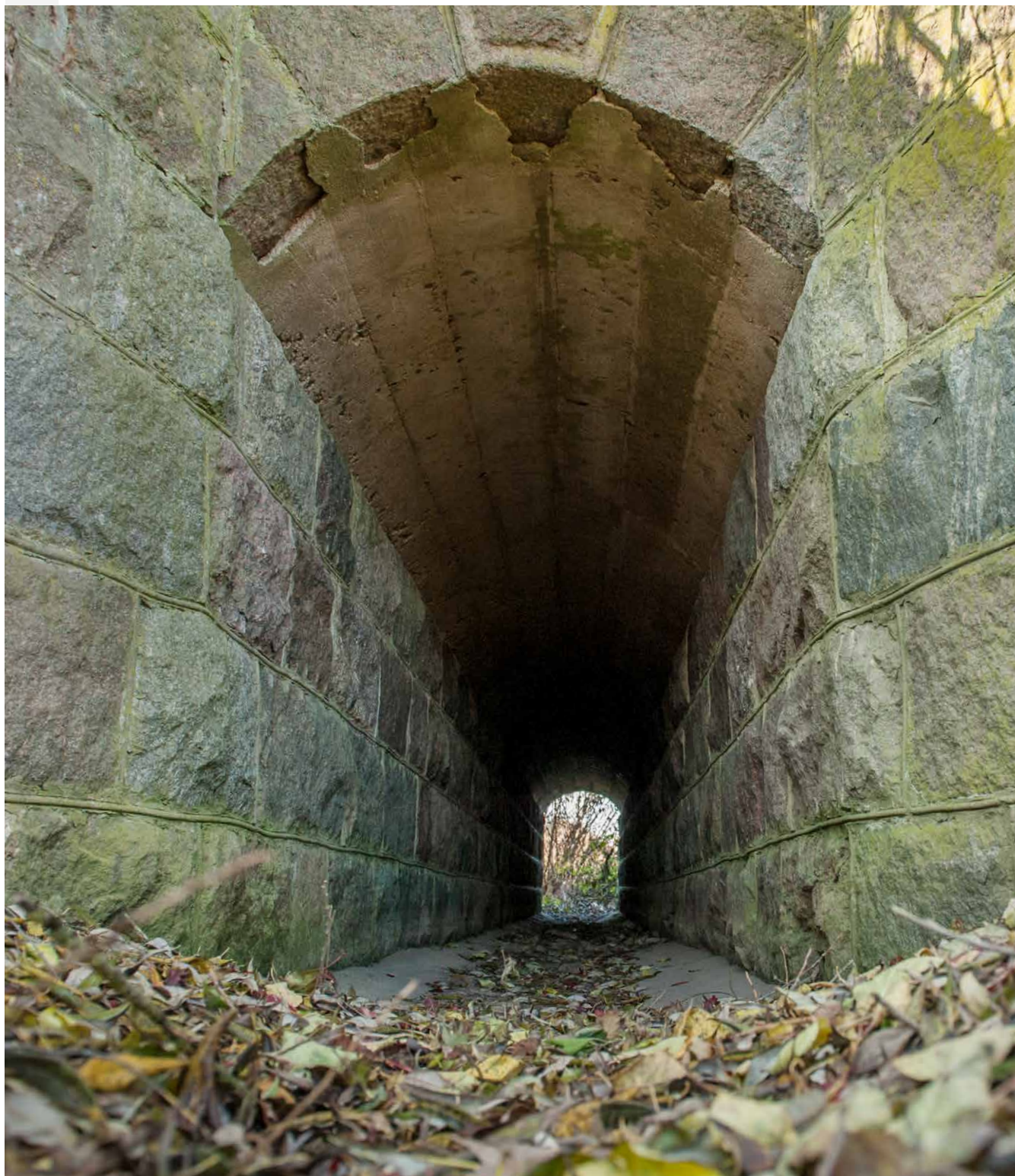

Technikos objektai

Paparčių apylinkėse yra ir keli technikos objektai. Vienas iš jų – kelio pralaida Padalių kaime. Strateginės reikšmės kelias iš Žaslių į Čiobiškį labai stačia nuokalne leidžiasi į Neris slėnį. Vykstant šiuo keliu galima persikelti per Nerį, nes 1912 metais čia stovėjo tiltas, o dabar tebeveikia keltas. Galima manyti, kad vandens pralaida po keliu statyta beveik tuo pačiu laiku, kaip ir tiltas, o jos paskirtis buvusi apsaugoti kelią nuo išplovimo.

Kelio pralaida Padalių kaime

Kadaise Neries upėje keltai buvo įrengti vos ne kas 10 kilometrų – Padaliuose, Ardiškėse, Paneriuose (netoli Paparčių) ir toliau. Šiuo metu išlikęs vienintelis keltas veikia Žaslių seniūnijos Padalių kaime, kelyje Kaišiadorys–Čiobiškis. Padalių (Čiobiškio) keltas su visais įrenginiais – plaustu su įtemptu lynu ir abiejuose krantuose įrengtais pustilčiais – kelia pėsčiuosius ir transporto priemones. XIX amžiuje kurį laiką keltas priklausė Čiobiškio dvaro savininkams Pilsudskiems. 1912 metais buvo pastatytas tiltas, tačiau tiltui susidėvėjus, vėl įrengtas keltas. Apie 1935 metus jį įsigijo Padalių kaimo gyventojai Jurgis Dzeventauskas ir Andrius Raudeliūnas. Pokaryje persekiodami partizanus sovietų kareiviai keltą susprogdino. 1956 metais kelto veiklą atnaujino Kaišiadorių rajono *Neries* kolūkis. Dabartinis keltas apie 1976 metus atgabentas iš Petrašiūnų. Apie 1992 metus keltą įsigijo ir naudoja Dzeventauskų šeima. Kiekvieną pavasarį tempiamas lynas į kitą upės pusę plukdomas valtimi. Keltas veikia nuo gegužės mėnesio iki lapkričio pradžios. Tai vienintelis veikiantis bemotoris keltas Neries upėje. Kairiajame Neries krante (Žaslių seniūnijos Padalių kaime) išliko ir keltininko sodyba.

Padalių keltas

Kaišiadorių apylinkėse buvo paplitę vandens malūnai. Prie sraunesnių upių ir net sausringomis vasaromis nusenkančių mažesnių upelių stovėdavo vandens ratais varomi malūnai, apie kurių buvimą dabar Paparčių apylinkėse primena tik išlikusių užtvankų liekanos.

Dainavēlės Pirmojo pasaulinio karo kapai

XX amžius pasižymi ne tik ryškiomis kraštovaizdžio ar architektūrinėmis permainomis, bet ir istoriniais sukrėtimais. Tai didžiausių tragiškų permainų amžius. Pirmasis ir Antrasis pasauliniai karai, po jų vykusios išsivadavimo kovos, civilių gyventojų masinės žudynės. Didelės žmogiškosios netektys paliko savo atminimo ženklus kaip tų laikų istorinius paminklus. Pirmojo pasaulinio karo vokiečių karių kapai išliko Dainavėlės kaime. Beje, šalia vokiečių čia laidoti ir nežinomi rusų kariai. Karių kapinės yra ant kalvos, o jos ribos pažymėtos iš žemės suformuotu sampilu. Nuo kelio Dainava–Kaugonys pusės sampile prakastas maždaug 1 metro pločio tarpas, kuris yra tarsi įėjimas į kapines. Kapinėse yra 17 tipinių antkapių, iš kurių vienas nulaužtas, o kito antkapio yra tik nuolauža (su užrašu DAJNOWO). Kapinių centre stovi medinis kryžius, kurio aukštis daugiau kaip 4 metrai. Paminklų įrašuose karių žuvimo datose dažniausiai nurodomi 1915 m. rugpjūčio–rugsėjo mėnesiai. Įrašai antkapiniuose kryžiuose parašyti vokiečių kalba, pavyzdžiui:

E. REHIL SCWANDS

// KARL GEHBRAUS

R. J. R. 9 + AUG. 15

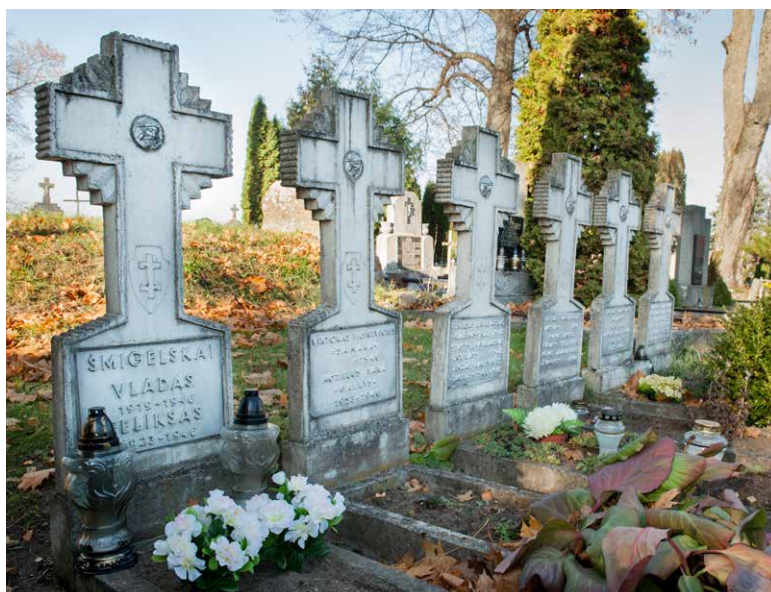
Paparčių kapinės

1919–1920 metais vykusias ir vėlesnes Lietuvos nepriklausomybės kovas su lenkais ir bolševikais primena savanorių kapai Paparčiuose, Cineikiuose.

1944 metais grįžtant Raudonajai armijai Kaišiadorių apylinkėse ėmė burtis ginkluoti būriai, vėliau įsijungę į organizuotą partizaninį pasipriešinimą. Į susikūrusią Didžiosios Kovos apygardą įėjo ir dabartinis Kaišiadorių rajonas. Paparčių apylinkių Kaugonių kaimas buvo vienas pirmųjų organizuoto pasipriešinimo okupacijai židinių. Dalis nuo 1944 metų beveik dešimtmetį vykusio pokario antisovietinės rezistencijos judėjimo dalyvių kapų liko nepažymėta. Laisvas pokario rezistencijos atminimo įamžinimas prasidėjo tik Atgimimo metais – 1988–1990 metais.

 Kolumbariumas

Partizanų kapai

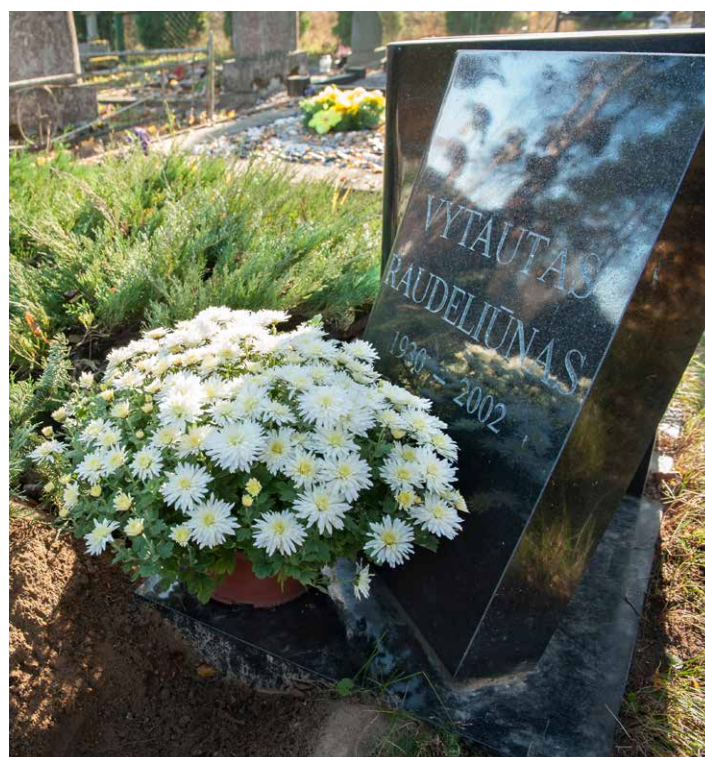
Savanorio Prano Čiulados kapas

Kapinėse galima perskaityti kiekvienos gyvenvietės praeitį – pavardes ir vardus, datas, įvairiakalbį raštą, iškalbingus paminklus. Daugelyje miestelių ir kaimų yra išlikusių senųjų kapinių. Vienos įdomiausių yra Paparčių kapinės. Jose esantys antkapiai rodo, kad čia ilsisi įvairių istorinių laikotarpių ir įvairių socialinių grupių – valstiečių, bajorų ir net didikų – palaikai. Čia ypač gausu XIX–XX amžių istoriją iliustruojančių paminklų. Jose esantis Paparčių kolumbariumas – retas Lietuvoje ir vienintelis tokio tipo statinys Kaišiadorių rajone. Kolumbariumas – tai 10 metrų ilgio ir 3 aukštų statinys su 24 skliautuotomis laidojimo nišomis, pastatytas iš raudonų degto molio plytų ir nutinkuotas, pastogėje apjuostas karnizu,

sienos dekoruotos piliastrais. Kolumbariumo sienoje yra išlikusios dvi memorialinės plokštės su mirties – 1833 metais ir 1848 metais – datomis. Kapinėse palaidotas 1831 metų sukilimo dalyvis, Trakų apskrities sukilėlių vadas Vincentas Matusevičius (1801–1862), knygnešiai Ona ir Jonas Surmilavičiai, 1918–1920 metų savanoris Pranas Čiulada ir dar keli eiliniai kariai, Antrojo pasaulinio karo dalyviai ir *tarybiniai aktyvistai*, 15 pokario partizanų palaikai (tarp jų ir Kaišiadorių bataliono vado Edvardo Kavaliausko–Klajūno, 1945 metais žuvusio prie Budelių kaimo), iš Sibiro pargabentų tremtinių palaikai, iš Paparčių parapijos kilęs istorikas Vytautas Raudeliūnas (1930–2002).

Vincento Matusevičiaus kapas

Vytauto Raudeliūno kapas

Paminklas kun. Alfonsui Petruliui

Memorialiniai paminklai

Istoriniais – memorialiniais paminklais laikomi ir tie, kurie yra susiję su žymiais šių vietovių žmonėmis. Kunigas Alfonsas Petrulis (1873–1928) buvo vienintelis 1918 metų Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras, gyvenęs dabartinio Kaišiadorių rajono teritorijoje. 1927–1928 metais jis buvo Paparčių parapijos klebonas. Paskutinė kunigo tarnybos vieta buvo Musninkai, kur jis ir palaidotas. 2008 metais kunigo Alfonso

Petrulio atminimui Paparčiuose pastatytas Stasio Juraškos sukurtas paminklas. Prie Kaugonių geležinkelio stoties maždaug prieš dešimtmetį buvo pastatytas paminklas, skirtas Didžiosios Kovos partizanų apygardos įkūrėjui Jonui Misiūnui-Žaliai Velniui (1911–1947), kuris Antrojo pasaulinio karo metais tarnavo Kaugonių geležinkelio stoties apsaugoje.

Paminklas Jonui Misiūnui-Žaliai Velniui prie Kaugonių geležinkelio stoties

Europos miškas Laukagalio kaime

Šių dienų istorijos atminimo ženklai

Paparčių apylinkėse galime matyti ne tik senų laikų, bet ir šių dienų atminimo ženklus. Pavyzdžiui, 2004 m. Kaišiadorių miškų urėdija organizavo Europos miško so-

dinimo akciją Laukagalio kaime, o 2014 m., įstojimo į Europos Sąjungą dešimtmečio proga – medelių sodinimo renginį Paparčiuose, priešais Paparčių piliakalnį.

Įstojimo į Europos Sąjungą 10-mečio proga prie Paparčių piliakalnio 2014 m. pasodinti medeliai

Pažindami ir saugodami savo kultūrinį palikimą kuriamė turtingesnę ir gražesnę savo gyvenamąją aplinką. Dalis paveldo objektų ir vietovių nuo seno buvo ar naujai tapo vietinių gyventojų ir keliautojų mėgstamomis ir lankomomis vietomis. Kiekviena seniūnija ar net atskiros gyvenvietės turi skirtingus paveldo objektus ir skirtingas

jų tvarkymo bei naudojimo tradicijas. Dažniausi keliautojų maršrutai Kaišiadorių rajone yra Žaslių–Paparčių bei Kruonio–Darsūniškio kryptimis. Tikimės, kad šis leidinys primins Paparčių apylinkių išliekamąją vertę turinčius objektus, supažindins su jais vietinius gyventojus ir keliautojus.

Turinys

- 5 Pratarmė
- 6 Senovės gyvenvietės
- 8 Piliakalniai
- 11 Pilkapynai
- 12 Kapinynai ir senkapiai
- 16 Mitologiniai akmenys ir alkakalniai
- 18 Dvarai
- 19 Buvęs Paparčių dominikonų vienuolynas
- 23 Paparčių bažnyčia
- 26 Koplytėlės ir kryžiai
- 28 Tradicinė architektūra Paparčių bažnytkaimyje
- 30 Technikos objektai
- 32 Dainavėlės Pirmojo pasaulinio karo kapai
- 33 Paparčių kapinės
- 35 Memorialiniai paminklai
- 37 Šių dienų istorijos atminimo ženklai

Lukoševičius, Olijardas

Lu 87

Paparčių apylinkių kultūros paveldas / Olijardas Lukoševičius. – Kaišiadorys: Kaišiadorių muziejus, 2015. – 40 p.: iliustr.

ISBN 978-9986-646-47-1

Leidinyje pristatomas Paparčių apylinkių kultūros paveldas, archeologinės, istorinės, dailės ir architektūrinės vertybės.

UDK 719(474.5)

Lu 87

PAPARČIŲ APYLINKIŲ KULTŪROS PAVELDAS

Išleido Kaišiadorių muziejus, J. Biliūno g. 26, LT-56121 Kaišiadorys
www.kaisiadoriumuziejus.lt

9789986646471

■ Betliejaus Mergelės Marijos Ėmimo į dangų ir Šv. Brunono seserų vienuolynas,
įsikūręs Paparčių seniūnijos Panerių kaime